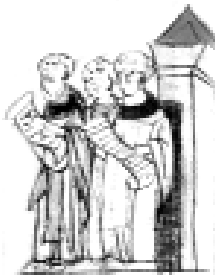

Розділ VI

ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО В ДОКУМЕНТАХ

УДК 94:72.031(477.51)

С.Ю. ЗОЗУЛЯ

Невідомі архівні документи з історії пам'яtkоохоронної роботи на Чернігівщині на зламі ХІХ–ХХ ст.

Публікація містить кілька нових документів з історії архівної та пам'яtkоохоронної справи на території Чернігівщини, зокрема щодо створення в Ніжині історичного архіву та вченої архівної комісії.

Ключові слова: архівна пам'ятка, масив архівних документів, історичний архів, губерньська вчена архівна комісія, М.М. Бережков, Ніжин.

Не викликає жодного сумніву щодо внеску губернських учених архівних комісій у справу дослідження, збереження й охорони національної історико-культурної спадщини. Зібрані, упорядковані, описані й досліджені їх учасниками масиви архівних пам'яток є на сьогодні безцінним джерелом до вивчення вітчизняного історіографічного процесу останньої третини ХІХ – першої чверті ХХ ст. Губерньські вчені архівні комісії часто започатковували чи надавали якісного поштовху в своєму регіоні розитковій джерелознавчих, археографічних, регіоналістичних, пам'яtkознавчих студій; сприяли розитковій архівної, музейної та пам'яtkоохоронної справи, засновуючи архівні та музейні установи, організуючи наукові експедиції, виставки тощо. Ці наукові й просвітницькі інституції кінця ХІХ – початку ХХ ст. були «напівамагаторськими організаціями, центрами групування місцевих прогресивних громадсько-політичних сил» [1]. Саме таку роль, на думку відомого чернігівського історика й архівіста А.В. Морозової, відіграла перша в Україні Чернігівська губерньська вчена архівна комісія (далі – ЧГВАК) [2].

Загалом, дослідження історії існування ЧГВАК, а також окремих аспектів її діяльності займають чільне місце у вітчизняній історіографії – це монографії, авторські розвідки [3]; кілька дисертаційних досліджень [4]; вивчення діяльності ЧГВАК також входить до програм

як загальноісторичних, так і спеціальних університетських навчальних курсів [5] тощо. Здавалося: з огляду на солідний історіографічний доробок, джерельна база стосовно ЧГВАК є гарно дослідженою й віднайти нові факти, що суттєво б доповнювали або по-новому відображали діяльність означеної інституції, практично неможливо. Але архівний пошук інколи підносить справні сюрпризи.

Дослідникам української історіографії й архівної справи кінця XIX – першої чверті XX ст. відома за пошуковою системою фондів Державного архіву Чернігівської області справа (знаходиться у відділі цього архіву в м. Ніжині) «Клопотання професора Бережкова М.М. про заснування історичного архіву», датована 1890 р. [6]. Проте, документи за вказаним пошуковим шифром у сховищі відсутні – від початку 1990-х років дана архівна справа вважалася втраченою.

На початку весни 2011 р. один із дослідників, вивчаючи господарчо-побутові умови проживання студентів Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (далі – НІФІ) на зламі XIX–XX ст. замовив для наукового опрацювання кілька справ із того ж таки опису № 2 дореволюційного «інститутського» фонду (ф. 1105). Одну з них – № 306 – він змушений відразу повернути, оскільки вона містила кілька документів, що не мали жодного стосунку до визначеної теми. Натомість документи стосувалися заснування в Ніжині історичного архіву. Це була та сама втрачена архівна справа*.

Перші два документи щойно віднайдені архівної справи належать перу історика, джерелознавця, ординарного професора російської історії НІФІ М.М. Бережкова й містять його пропозиції (док. № 1) та супровідну записку до них (док. № 2) щодо можливості й доцільності створення в Ніжині історичного архіву, основою якого мав стати архів нещодавно ліквідованого Ніжинського грецького магістрату – органу місцевого самоврядування колись потужної грецької етнічної колонії**. За певної низки причин грецька громада в Ніжині на початку останньої третини XIX ст. практично припинила своє існування, й потреба у згаданому органі їх самоврядування фактично відпала. Проте, впродовж більш, як 200 років свого існування громади накопичився масив унікальних архівних пам'яток, що зберігався здебільшого в архіві ліквідованого магістрату (частково – також у грецькій Михайлівській церкві).

М.М. Бережков убачав неабияку наукову цінність цих документів і перспективність щодо майбутнього їх вивчення й використання в подальших дослідженнях. Але не менш важливою причиною його ініціативи зі створення в Ніжині історичного архіву було питання збереженості вказаних архівних пам'яток.

* У приватній розмові з автором цих рядків чернігівський історик, археограф і пам'яткознавець О.Б. Коваленко років зо десять тому висловив припущення, що під час однієї з ревізій фондів архіву його співробітники могли помилково помістити матеріали з однієї архівної справи до іншої. Відтак, матеріали й надалі залишалися в фондах архіву, але під іншим пошуковим шифром й іншим заголовком справи. Як виявилося, знаний дослідник був цілком правий.

** Офіційна назва громади – Ніжинське грецьке братство. За тієї ж причини воно було ліквідовано наприкінці XIX ст. Єдине, що залишилося на початку XX ст. від грецької колонії греків – Олександрівське грецьке училище, де за статутом керівником миг бути тільки ніжинський грек за походженням.

Як видно з тексту пропозицій ніжинського професора, підштовхнула до їх появи інсинуація навколо архіву Ніжинського грецького магістрату, влаштована на 8-му Археологічному з'їзді (8–24 січня 1890 р., м. Москва) одним із його учасників-харків'ян: аргументуючи недбалі відношення у Ніжині до збереження архіву й змістовою спорідненістю «ніжинських» документів до архіву Харківського університету, він пропонував перемістити їх із Ніжина до Харкова; з'їзд навіть пристав на цю пропозицію.

Заперечуючи такому переміщенню, М.М. Бережков особисто обстежив згаданий масив архівних пам'яток, що зберігався у приміщенні Ніжинської міської управи. Принагідно вчений також оглянув інші архівні пам'ятки, що знаходилися тут-таки. У своїх пропозиціях від засвідчив результати огляду, а також виказав обізнаність з іншими цінними архівними пам'ятками, що знаходилися як у повітовому, але університетському місті Ніжині, так і в губернському Чернігові, слушно вбачаючи неабияку користь їх концентрації в новоствореній архівній установі*** – як для подальшого їх використання в науковій роботі (зокрема, професурою НІФІ), так і для справи належного збереження пам'яток.

Однак, ніжинський професор мислив дещо ширше, вбачаючи в накопиченні архівних фондів не лише підґрунтя до суто архівної роботи. Створений історичний архів мав бути одним із напрямів виконання більш широкої науково-дослідної програми з вивчення регіону. А для цього потрібна була більш потужна й розгалужена організація. З цією метою М.М. Бережков пропонував *створити вчену архівну комісію*, спираючись – знову-таки – на наявний кадровий потенціал (інститутську професуру) та джерельну базу (архіви місцевих установ, в т.ч. грецького магістрату). За його задумом така комісія мала розміщуватися в Ніжині, але мати статус губернської – за прикладом подібних наукових утворень, що почали створюватися в Російській імперії згідно положення Кабінету Міністрів «Про створення вчених комісій та історичних архівів» (1884). Губернські вчені архівні комісії на момент появи пропозицій М.М. Бережкова вже були створені в Орлі, Рязані, Тамбові, Твері, Костромі, Саратові, Сімферополі, Пермі – жодної на території України****. Відтак, *Ніжинська губернська вчена архівна комісія* могла стати першою... Натомість першою за 6 років стала ЧГВАК. Цілком можливо, що ніжинська ініціатива в цьому питанні відіграла не останню роль. Адже архівна комісія була створена спершу якраз у Чернігові, а вже потім у Полтаві, Херсоні, Катеринославі.

*** Щоправда, висловити пропозицію щодо концентрації архівних пам'яток із території всієї губернії саме в Ніжині, де для цього були більш сприятливі умови (насамперед – наявність цілої корпорації спеціалістів, що могли фахово їх зберігати й використовувати), М.М. Бережков не ризикнув. Його пропозиції в цьому дещо розмиті й обережні; вчений ймовірно схилявся до «полюбовного» розподілу історичних архівів Чернігівщини, враховуючи їх походження, місце сучасного знаходження, перспектив щодо зберігання та використання

**** Таке твердження вірне стосовно етнічних українських земель. Першою ж на території сучасної України постала в 1887 р. Таврійська вчена архівна комісія у Сімферополі.

З останнього документу віднайденої архівної справи – чернетки листа директора НІФІ М.С. Скворцова до директора Московського археологічного інституту* (док. № 3) – зрозуміло, що пропозиції М.М. Бережкова були підтримані керівництвом НІФІ (однак незрозуміло, чи розглядалися вони на засіданні Конференції або Правління інституту), але лише стосовно створення в Ніжині при інституті історичного архіву. Порушити «субординацію» – запропонувати підтримати ініціативу створення в повітовому місті губернської за статусом установи, оминаючи губернське місто – директор НІФІ не наважився. З іншого боку, ймовірність того, що питання не порушувалося на вищому рівні, засвідчує дослідження Н.В. Бржостовської – розглядаючи роль губернських учених комісій у справі створення історичних музеїв, про «ніжинські ініціативи» вона не згадує [7]. Сам М.М. Бережков повернувся до теми архіву Ніжинського грецького магістрату майже за 25 років потому. Вийшовши у відставку з посади професора НІФІ, він залишався активним членом Ніжинського історико-філологічного товариства при НІФІ, продовжував вивчати старожитності Чернігівщини. В одному зі збірників Товариства він опублікував огляд згаданого архіву – суто наукове дослідження складу й змісту зазначеного масиву архівних пам'яток [8].

Подальша історія засвідчує, що як і стосовно губернської вченої архівної комісії – історичний архів у Ніжині створений не був. Вчена архівна комісія постала в адміністративному центрі Чернігівської губернії, одним із результатів діяльності якої було створення у її структурі якраз історичного архіву. Цей архів, за визначенням згаданого чернігівського дослідника А.В. Морозової, попри незначний обсяг фондів (біля 2 тис. документів), «серед інших архівних комісій <...> посідав не останнє місце» [9]. Пропозиції М.М. Бережкова (що спиралися на «стартовий» обсяг архіву грецького магістрату з майже 3 тис. документів), а також студії над подальшим розвитком архівної справи у Ніжині доводять, що перспективи створення подібного архіву в *повітовому*, але *університетському* Ніжині вже на початку 1890-х років (без різниці – чи підпорядкованого НІФІ, чи як структурного утворення вченої архівної комісії) були цілком реальними. Були й певні передумови створення в Ніжині згаданого вченої архівної комісії. Чому обом проектам не судилося бути втіленим у життя – питання до подальшого архівного пошуку й історіографічних досліджень.

Виявлений масив архівних пам'яток містить 3 документи – автографи професора НІФІ М.М. Бережкова (док. № 1 і № 2) та директора НІФІ М.С. Скворцова (док. № 3). Усі документи у задовільному стані збереженості; написані від руки чорнилом на канцелярському папері, гарно читаються; мова документів – російська; перші два документи є оригіналами, останній – чернетка. Документи пропонуються до уваги у авторській редакції, зі збереженням автор-

* Адресат незрозумілий з огляду на те, що Московський археологічний інститут був створений лише в 1907 р. Ймовірно лист був направлений до Імператорської археологічної комісії, яка опікувалася згідно вище указанного положення Кабінету Міністрів справою створення як вчених архівних комісій, так й історичних архівів.

ської стилістики й лексики; орфографію й пунктуацію приведено до норм сучасної літературної російської мови. Усі підкреслення в документах – авторські.

№ 1 – 18 квітня 1890 р. – [м. Ніжин] – Супровідна записка М.М. Бережкова до його пропозицій щодо організації в Ніжині історичного архіву 18 апреля 1890 г.**

Ваше Превосходительство, Милостивый Государь Николай Ефремович!***

Честь имею покорнейше просить Вас обратить Ваше внимание на прилагаемую записку и ознакомить с нею, если Вам будет угодно, г.г. членов Институтской и Гимназической конференций.

Ваш покорный слуга
М. Бережков.****

Відділ забезпечення збереженості документів
Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині,
ф. 1105, оп. 2, спр. 306, арк. 2.

№ 2 – 18 квітня 1890 р. – м. Ніжин – Пропозиції М.М. Бережкова щодо організації в Ніжині історичного архіву

В нашем городе, в ведении Городской Управы, находится Архив упраздненного Греческого Магистрата, заключающий в себе свыше трех тысяч номеров разных дел, каковы суть дела: о выезде в г. Нежин заграничных греков и о причислении их к греческому нежинскому обществу; о выписке из-за границы членов притча к местной греческой церкви и братству, при ней состоявшему; о строении греческих храмов в Нежине; об участии греческого общества в работах по обстройке города (содержание мостовой, углубление речного русла); ревизские сказки и метрические записи; дела о выдаче паспортов отправляющимся за границу греческим купцам; дела судные по греческим искам, дела уголовные и прочие дела, до греческого общества и его членов относящиеся, в Магистрате его ведавшиеся.

По этим делам магистратского архива можно проследить историю греческой торговой общины, с лишком два века существовавшей в здешнем городе; теперь была бы пора составить историю этой, в свое время славной по всей России, общины. Но кто и где будет разбирать и изучать архив греческого Магистрата?

На последнем Археологическом Съезде в Москве одним из депутатов его было сделано предложение о переводе греческого магистратского Архива их Нежина в Харьков, в тамошний исторический архив при Университете; это предложение, судя по печатному известно, было принято в подлежащем отделении Съезда; быть может теперь идет дело о передаче архива формальным путем. Два мотива к передаче наводились: небрежное хранение Архива в Нежине и родство по содержанию дела нежинского архива и архива харьковского.

К сожалению на Съезде не было представителя от нашего Института, который бы мог возразить против сделанного предложения о здешнем архиве, или вообще участвовать в совете по сему делу. Если бы я был на Съезде, я подал бы голос против такого перевода архива в иной город.

Я несколько знаком с Архивом греческого Магистрата: я был в нем благодаря г. Городскому Голове.***** Помещение Архива действительно [...] тесно, хотя не столь сыро, как предваритель-

** Наступний рядок закреслено: «В конференцию».

*** Скворцов М.Є. – директор НІФІ у 1882–1893 роках.

**** У наступному рядку продубльовано дату створення документу: «18 апреля 1890 [г.]»

***** На той час міським головою Ніжина був Павло Федорович Кушакевич – відомий підприємець, меценат, громадський діяч, довгий час паралельно з посадою міського голови очолював дворянське

но мне описывали его. Из внешнего только обзора многих толстых связок дел на русском, отчасти также на греческом языке, потом из описи дел, которую я переписывал у себя дома на досуге, я убедился, что в архиве есть ценные в историческом отношении документы. Правда, что архив требует лучшего устройства и хранения; но отсюда, по моему мнению, еще не следует, чтобы его нужно было переводить в иной отдаленный город.

В нашем городе, при нашем учебном заведении может образоваться хотя небольшое на первый раз историческое общество из членов Институтской и Гимназической корпораций в виде архивной Комиссии на основании общего положения об архивных комиссиях.

Чтобы иметь вернейший успех, здешняя архивная комиссия могла бы начать свои занятия с ближайшей, посильной задачи: с разбора и более обстоятельного описания Архива греческого магистрата; со временем чьи-нибудь свободные руки дошли бы и до ученой разработки документов в целях составления истории нежинского греческого общества и города Нежина вообще*. К магистратским делам могли бы быть присоединены документы греческой Михаило-Архангельской церкви,** относящиеся к истории сей церкви и греческого братства, из коих старейшие суть два: благословенная грамота Цареградского патриарха Иакова греческому братству от конца XVII в. и жалованная грамота царей Ивана и Петра Алексеевичей от 1689 г. За ними следуют гетманские универсалы и императорские жалованные грамоты. Всех документов 65^{ти}; все – подлинные. К ним же присоединились бы несколько царских грамот и указов городу Нежину XVII века, хранящихся в Городской Управе:*** это – также подлинники.

Все эти документы, снесенные в одно место, могли бы составить исторический местный архив, который стал бы ведаться местною Архивной комиссией (разбор, описание, разработка).

Если бы архив стал помещаться в Институтском здании,**** он мог бы отчасти служить для целей преподавания: слушатели Института могли бы получать – конечно при досуге и по желанию их самих, по интересу их – по части археологии, по чтению и пользованию старинными документами.

Нет сомнения в том, что как скоро образуется в Нежине архивная комиссия и будет существовать на законном основании, в виде губернской комиссии, то в нее вступят много членов из местных любителей старины; в комиссию и архив ее будут стекаться документы и разного рода памятники письменности из разных мест губернии: нужно только знать, куда направлять старые документы, рукописи, старопечатные книги.

Я не берусь пока судить о том, нужно ли бы было переводить исторические документы из черниговских присутственных мест в один архив, сосредотачивать их в одно место. Не буду об этом судить по той уже причине, что в нашем городе пока нет и не предвидится надежного помещения даже для тех документов, которые здесь находятся. Вообще я бы хотел ограничиться для первого раза небольшою и удобоисполнимою для нашей предполагаемой комиссии задачею – т.е. собрать и разобрать местные нежинские документы, но само собою разумеется, что наша комиссия не опустила бы из внимания и обязана бы даже была (раз она существует как губернская комис-

зібрання Ніжинського повіту.

* Дана програмна теза М.М. Бережкова стосовно цілісного дослідження історії грецької колонії в Ніжині була реалізована наприкінці 1920-х років академіком ВУАН К.В. Харламповичем, який через адміністративну заборону оселився після заслання у Києві змушений був проживати в Ніжині. Стосовно ж написання загальної історії Ніжина – ця теза ніжинського професора не реалізована й досі.

** Церква Св. Архістратига Михаїла збудована у 1719–1721 роках, була першим і основним (парафіяльним) храмом грецької громади Ніжина, її архів відображав, насамперед, демографічний розвиток громади, містив важливу соціальну інформацію про історію грецької колонії в Ніжині.

*** Ніжинська міська управа створена в 1872 р. й знаходилася у будинку Ніжинської міської думи (збудований на початку 1780-х років, нині – один із корпусів Ніжинського медичного коледжу, що на вул. Студентській (колишній вул. Міщанській)).

**** Будинок НІФІ (нині – Гоголівський корпус Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя) збудований у 1807–1817 роках за проектом арх. Л. Руски для влаштування тут Гімназії вищих наук. Остання після кількох реорганізацій у 1875 р. була перетворена власне на НІФІ.

сия, на основании положения о комиссиях такого рода) ведать черниговские губернские архивы. Они заслуживают великого внимания: так – для примера сказать – при Губернском Статистическом Комитете хранятся сто сорок восемь томов генерального описания Малороссии, в прошлом веке поручению ген[ерал-]губернатора, гр[афа] Румянцева***** *составленной*: памятник капитальный, ждущий обработки!

Короче сказать: “жатва многа”. Но где делатели? Где средства?

Правда, предполагаемое в нашем городе общество не может в первое время рассчитывать на какие-нибудь денежные средства откуда ни будь, – средства верные, постоянные; ему немало затруднение будет подыскать удобное помещение для своего архива; но я тем не менее решаюсь заявить мысль о пользе архивной комиссии в нашем городе, при нашем заведении. Может быть эта мысль перейдет в дело; может быть общими силами, члены институтской и гимназической корпораций составят общество, и будут работать посильно над местной историей.

Я еще раз повторяю, что наше общество могло бы на первый раз ограничиться самою скромною задачей собрания и разработки местных исторических документов: одна комната для помещения архива, два-три шкафа для документов – вот что необходимо в первое время; остальное будет зависеть от сочувствия к делу, от доброй воли членов архивной исторической комиссии.

Прошу покорно внимания и сочувствия этим строкам моим.

М. Бережков.
18 апреля 1890.
Нежин

Відділ забезпечення збереженості документів
Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині,
ф. 1105, оп. 2, спр. 306, арк. 3–6.

**№ 3 – [не раніше 18 квітня 1890 р.] – [м. Ніжин] – Чернетка листа
директора НІФІ М.С. Скворцова до директора Московського Археологічного
Інституту про сприяння у справі організації в Ніжині історичного архіву**

№ 420

Господину Директору Археологического Института.

В ведении Нежинской Городской Управы находится архив бывшего Нежинского Магистрата, заключающий в себе свыше трех тысяч разного рода дел преимущественно касающихся бывшего Нежинского греческого общества.

В виду [этого] профессор вверенного мне Института г. Бережков, желает как из указанных дел, так и из могущих быть собранными в Нежине впоследствии иных образовать местный исторический архив в помещении Института, вошел ко мне с ходатайством о представлении его желания на благоусмотрение Вашего Превосходительства.

Не встречая со своей стороны препятствий к исполнению желания профессора Бережкова, имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство, если признаете возможным, оказать Ваше содействие к исполнению ходатайства г. Бережкова и о последующем не оставит меня уведомить.

Відділ забезпечення збереженості документів
Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині,
ф. 1105, оп. 2, спр. 306, арк. 7–8.

***** Рум'янцев-Задунайський П.О. – російський восначальник і державний діяч; після ліквідації Гетьманської держави з 1764 р. фактично керував Лівобережною Україною – був президентом П Малоросійського колегією (цивільне управління), також був генерал-губернатором Малоросії (військове управління); в 1766–1767 роках здійснив генеральний подушний перепис Лівобережної України, відомий як Рум'янцевський опис України.

Джерела та література

1. *Сарбей В.Г.* Вклад губернських архівних комісій в історіографію України // Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін: Друга секція. – К., 1965. – С. 264.
2. *Морозова А.В.* Колекція Чернігівської губернської вченої архівної комісії // Сіверянський архів. – Ніжин, 2007. – Вип. 1. – С. 8.
3. Напр. див.: *Сарбей В.Г.* Вказана праця. – С. 263–264; *Симоненко І.* Губернські вчені архівні комісії в Україні: історіографічний огляд і бібліографічний покажчик / Держкомархів України; УНДІАСД; Центр пам'яткознавства НАН України та УТОШК. – К.: 2003. – 132 с. – (Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки; Вип. 8) тощо. Також різним аспектам діяльності ЧГВАК цілком присвячений перший випуск збірника наукових праць «Сіверянський архів» (сформований за матеріалами наукової конференції, присвяченої 110-річчю від часу заснування даної архівної комісії) – розвідки О. Гейди, О. Коваленка, Г. Кураса, А. Морозової, Н. Полетун, В. Пристайка, Л. Яснової й інших (див.: Сіверянський архів : Науковий щорічник / Редкол.: О.Б. Коваленко (відп. ред.) [та ін.]. – Ніжин : ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2007. – Вип. 1. – 104 с.).
4. *Курас Г.М.* Черниговская архивная комиссия и ее вклад в изучение истории Украины : Дис. ... канд. истор. наук : 07.00.01 / АН Украины, Ин-т истории Украины. – К., 1992. – С. 80; *Симоненко І.М.* Вчені архівні комісії в Україні: історія, діяльність, здобутки (кінець XIX – початок XX ст.) : Автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2001. – 20 с.
5. Губернські вчені архівні комісії : Навчальна програма курсу / уклад. Злобіна Л.Г. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – 6 с.
6. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 1105, оп. 2, спр. 313. Обсяг архівної справи за пошуковою системою архіву був не визначений.
7. *Бржостовская Н.В.* Деятельность губернских архивных комиссий по созданию исторических архивов // Труды Московского государственного историко-архивного института. – М., 1954. – Т. 5. – С. 113.
8. Див.: *Бережков М.Н.* Записка об архиве Нежинского греческого магистрата // Сборник историко-филологического общества при Институте кн. Безбородько в Нежине. – 1912–1913. – Т. 8. – С. 64–68.
9. *Морозова А.В.* Вказана праця. – С. 8.

Зозуля С.Ю. **Неизвестные архивные документы по истории памятникоохранительной работы на Черниговщине на рубеже XIX–XX вв.**

Публикация содержит несколько новых документов по истории архивной и памятникоохранительной работы на территории Черниговщины, в частности относительно учреждения в Нежине исторического архива и ученой архивной комиссии.

Ключевые слова: архивный памятник, массив архивных документов, исторический архив, губернская ученая архивная комиссия, М.М. Бережков, Нежин.

Zozulya S.Yu. **Unknown archival documents on the history of cultural heritage's activities in Chernihiv region at the turn of 19–20 centuries**

The publication contains several new documents on the history of the archival and cultural heritage's activities on the territory of Chernihiv region, in particular about the establishment of Historical Archives and Scientific Archival Commission in Nizhyn.

Key words: archival heritage, an array of archival documents, historical archives, provincial scientific archival commission, M.M. Berezhkov, Nizhyn.

Подано до друку: 11.04.2012 р.